

וראית שמחת ירושלים בהווה, ולכן נקטו כסעודת שלמה ולא כסעודת אברהם שהיתה גדולה יותר לכל אחד מהמשתתפים בה (כמו שאמרו בב"מ פו:) – דכוונתם לסעודת שלמה בזמן שבית המקדש קיים וסיהרא באשלמותא, שהיה אז שלימות היחוד דקב"ה ושכינתיה, דיש ביכולת להגיע מעין זה על ידי קדושת שבת (מתוך פרי צדיק דברים טז).

– ונראה שמזה יש סמך שמי שרגיל בכל שבת לאכול סעודה שלישית עם חברים, שאין לו למנוע בשבת זו, וכדעת הבכור-שור שחלק על המגן-אברהם והחשיכו לאבילות דפרהסיא שאסורה. ומה שכתב הרוקה שישב בדאבון נפש דהוי דברים שבצינעא בלב, היינו שדוקא בלבו יהא בדאבון נפש, אבל בפרהסיא צריך להיות בשמחה כמו בכל שבת.

ונראה שזו כוונת המדרש (איכה רבה ג,ה) 'ונגינות שותי שכר – מאחר שהן אוכלין ושותין ומשתכרין בסעודת תשעה באב וקוראין קינות...' 'דסעודת ת"ב היינו סעודה מפסקת ונגינות שותי שכר היינו כשחל ת"ב או עת"ב בשבת, שאז יש לשתות יין בסעודה מפסקת וצריך לזמר בנגינות כמו בכל שבת, וענין היין אז דאחר שכל השבת היה הלב בעצבות ובדאבון נפש ממילא כשנגמר השבת הלב עצב מאד וצריך לזה היין לשמח לבב אנוש (שם יז).

דף ל

'מאן דאמר מראש ועד התענית מחגה...' ע' פירוש נוסף בבור הגמרא, בשפת אמת כאן ובפרי צדיק לט"ו באב א.

זיין מגתו – עד כמה? כל זמן שהוא תוסס... וכמה תסיסתו שלשה ימים'. פרש"י: שאינו טוב כיון ישן ומשלים ומזיק. וכן כתב במסכת סנהדרין (ע): תוסס – שהוא נושך בגרון כל זמן שהוא מחמיץ. ואמנם, טעות לחשוב שרק יין שטעמו פגום נחשב 'יין מגיתו' שהרי הסוחט אשכול ענבים ושותהו, טעמו טוב ואינו נושך בגרון ואעפ"כ נקרא 'יין מגיתו', אלא שדיברו כאן על אותו סוג יין שתוסס ושיעורוהו בשלשה ימים [ובמקום אחר אמרו ארבעים יום. וכן נראה שפסק הרמב"ם, ארבעים יום, וכמו שכתב הרש"ש. ורק לענין תשעה באב כתב (תענית ה,ג) שלשה ימים]. וכיון שכן נראה שגם מיץ ענבים שלנו שטעמו טוב ואינו מחמיץ ולא נושך הרי הוא כ'יין מגיתו' (עפ"י מנחת שלמה ד"ה ואף שלכאורה. וע"ע מקראי קדש פסח ח"ב לה).

'כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה' –

בוודאי אין הפירוש שזוכה לראות בבנין בית המקדש בחייו, כי הלא הם לא האריכו ימים כל כך. וגם אין המכוון על שיזכה לתחית המתים ויראה בנין ביהמ"ק, כי אז הלא כל ישראל יזכו לעולם הבא כמו שנאמר 'ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ' ומה זה דוקא 'כל המתאבל' וכו'.

אמנם המכוון הוא ש'זוכה ורואה' (בלשון הוה) – עוד בעת האבל הוא מרגיש הארת השמחה. והוא כעין הנזכר במדרש (איכה א) על ההוא טייעא שאמר ליהודי 'שרי תורך' בעת החורבן, ומיד אמר לו 'אסור תורך' מפני שהרגיש שכבר נולד משיח והכיר את זאת על ידי געית השור כמו

שאמרו שם, מפני שהם יש להם יותר הרגשה מהאדם, כמו שמצינו באתון של בלעם. וזה ענין ערומים בטייר, היינו בצפצוף עופות. ומה גם האדם על ידי הרגש הקדושה יוכל לראות מיד בזמן האבל שלו הישועה של משיח, שהוא באמת מוכן בכל שנה לבוא אם יהיה הדור ראוי לכך...'.
(מתוך פרי צדיק דברים טז)

– 'כי תיגוק שהוא בוכה – סימן שיהיה חכם, כי דמעות הם פסולת המוח, וכשהוא בוכה הרבה, סימן שנתברר המוח, ושאינו בוכה – סימן שהוא שוטה, שלא נתברר המוח. ושאר בעלי חיים אינם בוכים, כי מי שיש לו דעת בהעלם הוא בוכה ועל ידי כך נתברר. וכן בתשעה באב שיש בו בהעלם – אור גדול של משיח, שנולד בו משיח, ומי שבוכה נתברר הפסולת ואח"כ התגלות המשיח' (אמרי פנחס להרה"ק מקוריץ).

*

'... ישנם דברים שאי אפשר להשתמש בהם בדרך חיצונית כנ"ל אלא יש צורך להתרומם ולהגיע לפנימיות הדברים ולהתרכז בנקודת האמת, כי רק בדרך זו אפשר להגיע למטרה המיוחלת. אחד מהם הוא גאולת השכינה מגלותה, שהיא תכלית ותוכן אבל תשעה באב, כפי שיבואר להלן בעז"ה.

'אתם בכיתם בכייה של חנם לפיכך אקבע לכם בכייה לדורות'. בכייה הינה ביטוי לצער פנימי. מהי 'בכייה של חנם'? – איננה נובעת אלא מחוסר בטחון. כשעמדו בני ישראל על גבול ארץ הקדושה טרבו להכנס באמנם ולמה ה' מביא אתנו אל הארץ הזאת לנפל בחרב...; בשנאת ה' אתנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אתנו ביד האמרי להשמידנו. וכתב על זה הספורנו 'בשנאת ה' אותנו – על מה שעבדנו עכו"ם במצרים; לתת אותנו ביד האמורי – שאף על פי שיש לאל ידו לכבוש את האמוריים ולהמיתם, יתן אותנו בידם להנקם'. הרי שלכאורה בכייתם היתה בכייה של תשובה ויראת שמים. אך מערמומיות היצר היה להפך את מחשבתם ולערב בה שמץ של חסרון בטחון, ולהצמיחו עד כדי כי חזק הוא ממנו, וידוע פירושו על פי חז"ל (רש"י שם יג, לא). ופגם זה בבטחון, שהוא חסרון בפנימיות – בדביקות בהשי"ת, כי אפשר היה לתקנו אלא בקביעת בכייה לדורות.

גלות השכינה

וכך הוא ביאור הענין על עמקותו; הכרת ה' בפנים הלב היא השראת השכינה בישראל, כאמרם ז"ל 'שכנתי בתוכם – בתוכו לא נאמר אלא בתוכם'. אפילו בהיות האדם בהסתר גדול, במצב של טומאה ממש, אין פוסק ממנו הניצוץ הקדוש הפנימי החבוי בתוך לבם של ישראל, כי דבר זה נכלל בהבטחת ה': 'לא מאסתים ולא געלתים לכלותם'. אך על ידי עבירות וחטאים והתקרבות לטומאה יוצר האדם חומת ברזל בין הנקודה הקדושה שבלבו ובין ה'אני' שלו, ועל ידי זה נופל הניצוץ הקדוש לתוך הטומאה, ואינו מסוגל עוד להאיר לנשמתו. וזה ענין 'שכינתא בגלותא', שהנקודה הפנימית של האדם אינה גלויה ומאירה, אלא חבויה וחשוכה. יש גלות שכינה של הפרט – בחינת הנקודה הפנימית של היחיד; ויש גלות השכינה של הכלל

– כשהאומה בכללותה דוחה את הניצוץ הקדוש על ידי חומריות ו'עם-הארצות'. זהו המצב הגרוע ביותר שאפשר לאדם להמצא בו, שכמעט וניתק פתיל חייו הרוחניים ויקתו לקדושה והריהו קרוב לאבדון רוחני ח"ו. כשהמצב הזה מתפשט באומה הרי זה מצב של חורבן ח"ו. מי שלא מרגיש בזה ולא מצטער בזה הרי זה סימן שאצלו כבר הגיע החורבן ח"ו. אך מי שמרגיש את גלות השכינה שבתוך עצמו, ומצטער על אי-יכולתו להדבק בהשי"ת כדבעי, ועל חורבן בית המקדש שבלב ויגדל צערו עד כדי בכי, הרי זה כבר תיקון לגלות שכינה שבלבו, כאמרם ז"ל כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, פירוש גם עתה רואה התיקון בפנים לבבו, ושמח בו. וזהו ענין של קביעת בכייה לדורות; אף שמשמעותה עונש אין היא אלא דרך התיקון היחידה. ולא עוד אלא שכל הצרות שה' מביא על עמו – תכליתן לסבב לאדם סיבות נפשיות שיצטער על חורבן בית המקדש הרוחני שבלב. והיא היא דרך הגאולה.

בכייה של אמת

כאן לא מועילה הערמה כנגד היצר, תיקון בדרך חיצונית; אלא חסרון של פנימיות צריך לתקן על ידי מציאת דרך לפנים האדם; נגד בכייה של חינוך עלינו להציג בכייה של אמת. כל השערים – שערי בקיעת הטמטום ננעלו מאז נחרב בית המקדש, חוץ משער אחד – שער הדמעות (ברכות לב:). שער השמים, שער השכינה, הוא גם השער ללב האדם. בה במדה שזוכה האדם לפתוח את לבו ולהחדיר לתוכו מהאמת הצרופה, באותה המדה פתוחים לפניו גם שערי השמים. באמצעות חמשת העינויים שבתשעה באב וציורי החורבן שבקינות אפשר להתעורר ולהגיע לידי בכייה אמיתית הנובעת מן הלב; והיא שורש התיקון לגלות שכינה ופתיחת שער הגאולה; וזה סודו של תשעה באב.

ומפליא הדבר עד כמה רואים את יד ה' המנהיגה והמסבבת במשך הדורות. מאורעות היסטוריים כבירים קרו באותו היום: חורבן בית ראשון, חורבן בית שני, גירוש היהודים מאנגליה, גירוש ספרד, מלחמת העולם הראשונה, כולם חלו בתשעה באב. ואמר אחד מחכמי ההיסטוריה שלו ידע הרוחן הספרדי כמה אמונה ובטחון הוא נוטע בלב היהודים בגרשו אותם בתשעה באב, שראו על ידי זה שרק יד ה' היא המכוונתם והמוליכתם גם בעת צרתם ושתכלית נעלה ונשגבה להם בגלותם, היה מתחרט על מעשיו.

עבודת תשעה באב היא להבין ולדעת על מה צריכים להצטער, ולידי מה צריך צער זה להביא. חכמינו ז"ל סמכו לשלשה דפורענותא – שבעה דנחמתא. מיד אחר תשעה באב באה שבת נחמו. וקשה, לשמחה מה זו עושה, מיד אחרי האבל? והענין הוא כמו שכתב בעל התניא (כו) שלמרות סכנת העצבות לעלייה הרוחנית, צריך האדם לעשות 'קביעות עתים ושעת הכושר בישוב הדעת להתבונן בגדולת ה' אשר חטא לו, כדי שע"י זה יהיה לבו נשבר באמת במרירות אמיתית'. אך ביאר שמיד אחר שנשבר לבו בעתים הקבועים ההם אזי 'יסיר העצב מלבו לגמרי ויאמין אמונה שלמה כי ה' העביר חטאתו ורב לסלוח, וזו היא השמחה האמתית בה' הבאה אחר העצב'. וכן הוא בתשעה באב; אם על ידי הצער והבכיה באים לידי הכרה בגלות השכינה – מכינים את דרך הגאולה, וכאן הוא מקור השמחה והנחמה. וזה ענין תקנת שבעה דנחמתא אחר תשעה באב. וכבר אמרו ז"ל שהמשיח נולד בתשעה באב. ה' יזכנו לראות את אורו בקרוב בהקמת השכינה מעפרה והרמת קרן התורה בב"א' (מתוך מכתב מאליהו ח"ב עמ' 47).

כתבו התוס', כשחל תשעה באב להיות ביום חמישי – מותר לכבס ולספר מחצות ואילך מפני כבוד השבת, שאין להמתין עד ערב שבת מפני טורח השבת. והבית-יוסף תמה על דבריהם (וע' בשפת אמת ישוב התמיהה). וכן הכרעת הפוסקים שאין להקל. ובליילה לכאורה נראה שיש להקל אם למחר הוא טרוד בטרדת השבת.

ג. תשעה באב שחל להיות בשבת, וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת – אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו. (וצריך להפסיק מבעוד יום, קודם השקיעה).
 א. דברים שבצנעה – לדעת השו"ע (תקנה, יט) מותר, והרמ"א הביא שיש אוסרים בשבת תשעה באב, ושכן המנהג. ויש מתירים תשמיש המטה בלילה (ע' משנ"ב שם).
 ב. יש אוסרים ללמוד תורה בתשעה באב שחל להיות בשבת אלא דברים המותרים ללמוד בתשעה באב [ולא התירו אלא באכילה ושתיה משום מצות עונג שבת], ואף בשבת ערב תשעה באב, מחצות היום (ע' רמ"א תקנה, ב; קיצור שלחן ערוך). והכרעת המשנה – ברורה להקל בזה.

דף ל

לה. א. ערב תשעה באב – אלו מנהגי אבלות וצער נוהגים בו?
 ב. מה דין תלמוד תורה ועשיית מלאכה בתשעה באב?
 ג. מה דין כפיית המטה בתשעה באב?

א. שנינו: ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין, לא יאכל בשר ולא ישתה יין. רשב"ג אומר: ישנה. אמר רבי יהודה: לא שנו אלא משש ולמעלה. ואמר רב יהודה: לא שנו אלא בסעודה המפסקת – ושניהם לקולא; אינו אסור אלא לאחר שש ובסעודה שמפסיק בה. [תניא כלשנא קמא ותניא כלשנא בתרא].
 כיצד ישנה – אמר רבי יהודה: אם היה רגיל לאכול שני תבשילין – יאכל מין אחד, ואם היה רגיל לסעוד בעשרה בני אדם – סועד בחמשה. וממעט בבשר ויין – היה רגיל לאכול ליטרא בשר – יאכל חצי ליטרא, היה רגיל לשתות לוג יין – ישתה חצי לוג. ואם אינו רגיל כל עיקר – אסור. רשב"ג אומר: אם היה רגיל לאכול צנון או מליח אחר סעודתו – הרשות בידו.

אף על פי שנוקטים כדברי רשב"ג, מצוה להתנהג בפרישות (עפ"י ראבי"ה), וכן כתב הרמ"א (תקנה) שימעט ממה שרגיל לשתות, ולא יאכל אחר סעודתו צנון ומליח, דברים שנוהג בהם בשאר פעמים.

כל שהוא משום תשעה באב אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין ואסור לרחוץ. רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר משום אביו: כל שעה שמותר לאכול בשר (רש"י כתב שאין גורסים 'בשר'. וכן הגיה הגר"א) מותר לרחוץ. אף על פי שאסור בבשר ויין, אוכל הוא בשר מליח, היינו אחר שנים שלשה ימים משנשחט, ושותה יין מגתו [כל זמן שהוא תוסס – שלשה ימים].

כתבו ראשונים (כאן ובמ"ק כג) שעתה נהגו לאסור אף באלו, כיון שאנו רגילים לאכלם בשאר ימים. וכן המנהג.

אמר רב יהודה אמר: כך היה מנהגו של רבי יהודה ברבי אילעאי, ערב תשעה באב מביאין לו פת חריבה במלח ויושב בין תנור לכיריים (מקום מנוול שבבית) ואוכל ושותה עליה קיתון של מים, ודומה כמי שמתו מוטל לפניו.

נהגו לישוב על גבי קרקע בסעודה המפסקת, ואין צריך לחלוץ מנעליו. יש נוהגים לאכול ביצים קשות, שהן מאכל אבלים. ויש שמטבילים פת באפר ואוכלים (עפ"י או"ח תקנב, ה-ז).

ב. בתשעה באב אסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות, ותינוקות של בית רבן בטלים בו – משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרות (שכיון שאינו יודע יש לו צער) ושונה במקום שאינו רגיל לשנות. רבי יהודה אומר: אף אינו קורא ושונה באלו.

א. כתבו הפוסקים שאין לישא וליתן בהלכה אף בהלכות המותרות (עפ"י שו"ת מהרי"ל רכט. וכתב בלשון 'אפשר' [ונראה מדבריו שכונתו כשנושא ונותן עם אחרים, ע"ש]. ואילו המג"א (תקנד סק"ד) כתב בשמו לאסור בודאי.

עוד כתב מהרי"ל שם שלימוד בעיון ודאי מותר שהרי יש לו צער בלימוד. ואולם הט"ז (שם סק"ב) כתב לאסור כי שמח הוא לאחר שנתיישרו קושיותיו. וכן הביא המשנ"ב. וצ"ע שלא הזכירו כלל מדברי מהרי"ל. ב. הכריעו הפוסקים שהאיסור ללמד תשב"ר אינו רק משום המלמד אלא גם משום הקטנים עצמם, הלכך כל שהגיע קטן לחינוך אבלות [כבן ז' ח'] יש לחנכו בדיני אבלות ולא ילמד בתשעה באב כי אם בדברים הרעים. ובפרט כשהוא בן י"ב (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א רכד; באור הלכה תקנד, א).

ג. יש מן הפוסקים שכתבו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות היום אלא בדברים המותרים בתשעה באב. ויש מקלים.

מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב – עושים, מקום שנהגו שלא לעשות – אין עושים. ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים. רשב"ג אומר: לעולם יעשה כל אדם עצמו כתלמיד חכם. [אבל לחכמים, אין אדם רשאי לעשות עצמו ת"ח לענין זה, משום יוהרא. ורשב"ג סובר שאין בזה חשש, שהרואה אומר צא וראה כמה בטלנים ישנם בשוק. (עפ"י פסחים נד)].

רבי עקיבא אומר: כל העושה מלאכה בתשעה באב (אף במקומות שנהגו התר, ואף לאחר חצות. פוסקים) אינו רואה סימן ברכה לעולם (מאותה מלאכה. מפרשים). וחכמים אומרים: כל העושה מלאכה בט"ב ואינו מתאבל על ירושלים – אינו רואה בשמחתה. וכל המתאבל על ירושלים – זוכה ורואה בשמחתה.

א. עתה נהגו בכל מקום שלא לעשות מלאכה (עפ"י ראבי"ה ועוד). ונהגו להחמיר רק עד חצות, אבל לאחר חצות מותר. ומלאכה שאין בה שיהוי, כגון הדלקת נרות או קשירה וכדומה – מותרת כל היום (עפ"י רמ"א או"ח תקנד, כב). ומה שאמרו אין רואה סימן ברכה, היינו דוקא כשקובע עצמו למלאכה ומסיח דעתו מהאבלות (עפ"י משנ"ב שם ס"ק מט).

ב. דבר האבד – מותר בכל מקום. וכן לעשות מלאכה על ידי נכרי [שלא בפרסום לרבים], מותר. (עפ"י שו"ת הרשב"א; רוקח; שו"ע תקנד, כב).

ג. ליל תשעה באב; רש"י (לעיל יג) כתב שמותר אבל אין מפרסמים הדבר, ואילו המגן-אברהם (תקנד סק"ג) ושאר פוסקים כתבו לאסור [במקום שנהגו שלא לעשות]. ואינו דומה לשאר תעניות ציבור שאין איסור אלא ביום משום אסיפת העם.

ג. רבי יהודה מחייב בכפיית המטה – במי שיכול, להוציא עוברות ומניקות וכד', ולא הודו לו חכמים. ואמרו בברייתא: מודים חכמים בשיכול. ופירשו מחלוקתם בכפיית שאר המטות שבבית, מלבד מטתו. אמר רבא: הלכה ככתנא של משנתנו, שלא הודו לו חכמים כל עיקר, ואין צריך לכפות המטה.

דפים ל – לא

לו. על שום מה היה חמשה עשר באב יום טוב גדול בישראל?

לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהם בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולים וחולות בכרמים ואומרות בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך, אל תתן עיניך בנוי תן עיניך במשפחה... –

יום הכפורים – משום שהוא יום סליחה ומחילה, ובו ניתנו לוחות אחרונות. חמשה עשר באב – ניתנו בו חמשה טעמים:

רב יהודה אמר שמואל: יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה (דרשו זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד – דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה); –

רב יוסף אמר רב נחמן: יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל (לאחר מעשה פילגש בגבעה. ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר איש ממנו לא יתן בתו לאשה... – ממנו ולא מבנינו); –

רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: יום שכלו בו מתי מדבר; –

עולא אמר: יום שביטל הושע בן אלה פרודאות (= שומרים) שהושיב ירבעם, והתיר לבני עמו לעלות לירושלים לבית המקדש; –

רב מתנה אמר: יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה; –

רבה ורב יוסף אמרו שניהם: יום שפסקו מלכרות עצים למערכה (שמאז תשש כחה של חמה ואין העצים יבשים לגמרי וחוששים לתולעת), וקראו לו 'יום תבר מגל'.

יש מי שצדד על פי השערה, שהמחולות בכרמים היו נעשים למחרת יום הכפורים ולא בו ביום ממש (ע' בעיונים בדברי חז"ל ובלשונם' עמ' ט).